

G) O úvěru, o cenných papírech a bankách.

[47. Bezúvěrové hospodaření starších dob. Úvěr spotřební a nouzový. Podniky za soustavy soběstačné (bezúvěrové). — 48. Úvěr podnikatelský a jeho sociální funkce. — 49. Zprostředkování úvěru bankami a cennými papíry. 50. Socialisace úvěru cennými papíry. — Úvěry v cenných papírech a jimi zprostředkované platy a směny. — Specifikace cenných papírů. — 51. Různé druhy úvěru a jeho prostředkování bankami. — 52. Banky cedulové a bankovky. Diskontová politika. — Devisy a jejich mezinárodní platební prostředkování. — Devisová politika cedulových bank. — 53. Platební bilance a její vztahy k mezinárodnímu vyrovnávání platů. — Souvislost měnné politiky s diskontovou bankovní politikou. — Privilegia cedulových bank.]

47. Bezúvěrové hospodaření starších dob. Úvěr spotřební a nouzový. Podniky za soustavy soběstačné (bezúvěrové).

Ve starověkých i středověkých soběstačných domácnostech — sebe rozsáhlejších — nepočítalo se na pravidelnou součinnost jiných hospodářství. Na př. ve velkolepých domech římských velmožů vládnoucích někdy mnohými tisíci otroků s příslušným rozsáhlým pozemkovým majetkem i s ohromným movitým bohatstvím, nebo v pyšných středověkých sídlech feudálních pánů s nepřehlednými latifundiemi a s hroufy nevolného i jinak poddaného lidu ukojovaly se jistě velmi bohatě nejrůznější potřeby panských rodin *bez podstatného použití cizích prostředků*. Hospodářské plány na ukojování potřeb pro všechny příslušníky (i nevolné) těch širokých domácností byly proto dosti jednoduché a průhledné. Třeba se jednalo v jednotlivé domácnosti o velikou hojnost různých úkojných prostředků, bylo přece hospodaření přehledné a dalo se z největší části provésti *vlastními* prostředky a silami. Vědělo se pravidelně dobře napřed (podle počtu rozlišených příslušníků i dle jejich stavovsky vyměřených úkojných podílů), kolik kterých statků na kterém místě bude zapotřebí shromáždit a kterých služeb bude nutno použiti a zároveň se znalo, jakými prostředky k tomu cíli lze vládnouti.

Pro nabývání spotřebních statků i trvalejšího zařízení pro budoucnost bylo v takových domácnostech pravidelně dosti vlastních těžebních zdrojů a také služebně lidské práce nescházelo, že pro vlastní potřeby pánovy rodiny a celého jeho příslušenství skoro vždy zbývalo tolik, aby si mohl dopřáti nejen všeho možného pohodlí nebo i přepychu, nýbrž aby měl ještě dosti prostředků, kterými mohl upevniti své vynikající veřejné a vůbec společenské postavení jak uvnitř

svého panství tak i na venek. [Ovšem nesvobodným nebo odvislým členům takových panských domácností mohla býti míra hmotného ukojování všelijak skrovně nebo i nuzně vyměřována.]

Hlavním účelem tohoto hospodaření i v nejbohatších takových domácnostech bylo řádně zaopatřiti celý dům podle obvyklé tehdejší míry životní. Nebylo tedy potřebí hromaditi různé statky přes rozumnou spotřebu celé domácnosti, jelikož by to bývalo holou neúčelností; také se nehospodařilo pro potřeby jiných snad na pravidelnou výměnu. Výjimkou však vítány byly přebytky určitého zboží, které bylo dychtivě vyhledáváno od jiných domácností anebo bylo žádoucí v jiných krajinách, aby se navzájem za ně dostaly některé požitky vzácné nebo potřebné věci, jichž doma vůbec nebylo.

Taková hledaná zboží přebytečná se vyměňovala již dosti záhy mezi jednotlivými zeměmi nebo později se prodávala také za peníze, když přímé výměny se již nedaly zcela lehce a hladce provésti. Než podobné směny za peníze byly přece jen řídké a skoro výjimkou. Pro panské rodiny se považovalo přímo za nečestné pouštěti se do výdělečných spekulací namířených na pravidelný peněžítý zisk. Výdělečná zaměstnání byla společensky přezírána i ponechávala se buď lidem nižších (i nesvobodných) povolání nebo cizincům (kupecům) nebo příslušníkům plemen s domácím lidem nesrostlých a sociálně málo vážených (židům v křesťanských zemích atd.). *Nebylo také pravidelně potřebé nabývatí cizích prostředků výpůjčkami na úrok.*

Ani pro menší (svobodné) domácnosti navzájem nebylo stálejších obchodních směn ani trhů za peníze, tím méně úvěrních jednání, která by končila zápůjčkami na úrokový důchod. V okamžitých hospodářských tísních nebo nedostatecích jednotlivá venkovská hospodářství pomáhala si navzájem naturálními výpůjčkami (tehdy ovšem samozřejmě neúročenými). Při různých neštěstích a pohromách byly obvyklé i dary. [Na př. v našich krajinách pohořelí na venkově ještě pozdě v 19. století byli jaksi oprávněni sbírkami v okolí po domech dostávatí potřebné věci k udržení své domácnosti. Věci ty ochotně jim bývaly darovány z dobře pochopené vzájemnosti, jelikož dárci pamatoval na to, že sám by snad mohl se octnouti někdy ve stejném neštěstí. Byl to vlastně jakýsi druh *primitivního vzájemného pojišťování*. I za jiných pohrom bralo se útočiště k milodarům, na př. po krupobitích nebo za místních neúrod, byla-li náhodou u sousedů žeň hojná atd.]

Sousedské směny mezi jednotlivými domácnostmi aeci nemohly pochoptelně býti rozsáhlé, jelikož při stejnorodých způsobech hospodaření nebylo ani mnoho zboží ke vzájemné směně způsobilého. Na městské trhy ovšem již za městské soustavy se chodilo, jelikož městům připadla výhradní právní výsada řemeslné výroby, ale směňovalo se i tehdy pravidlem naturálně, pouze výjimkou za peníze, když se jednalo vyrovnati rozdíly při nestejnosti hodnot vyměňovaného zboží.

K úvěru úplatnému kromě bezúročných půjček se brávalo útočiště jen zřídka; zvláště úročná zápůjčka peněžítá byla silně (a odvodněně) obávána. Dlužníci se k ní odhodlávali jen s velkým váháním, jelikož se tak vydávali v moc svých věřitelů. Věřitelé pravidelně kořistili z těžké hospodářské situace dlužníkovy a používali těchto

nesnázi k lichvě, tak že úrok a lichva často v obecné mluvě byly názvy souznačnými [„*usure*“, „*usurier*“ ve francouzském!]. Církev katolická sama brala dlužníky z těch příčin v ochranu a církevní právo křesťanům zakazovalo brát úroky, pouze židům bylo dovoleno poskytovat zúročitelné peněžité zápůjčky.*) K nebezpečným obchodům bylo však všeobecně dovoleno půjčovat na úroky, na př. *při půjčkách na lodi (fenus nauticum)*, jelikož věřitel nesl zároveň s majitelem lodí a lodního nákladu nebezpečí ztráty.

Dlužení za dřívějších dob bylo zajisté dlužníkům sociálně velmi nebezpečné. Jednak úroky byly velmi vysoké; — vždyť i za pozdějších římských dob byl ještě měsíční úrok 1⁰/₀ považován za zcela mírný (což se rovná polhůtnému ročnímu úroku 12²/₃ 1⁰/₀!**) kdežto dříve byly úroky vyšší — jednak bylo proti dlužníkům, kteří nedostáli svým závazkům, nastupováno s krutou i nelidskou přísností. Velmi přísná exekuce vedla se nejen na veškeren majetek dlužníkův, nýbrž i na jeho vlastní osobu, a jednalo se jak za starověku, tak později také za středověku přímo o osobní svobodu dlužníkovu.***)

Ve středověku takové *nouzové zadlužování* venkovského rolnického obyvatelstva původně svobodného mělo rovněž těžké sociální důsledky, že dlužníci musili se dát v ochranu a područí svých věřitelů. Věřitelem pravidelně byl sousední feudální pán, který zápůjčku uvoloval se poskytnouti jen na záruku osobní svobody dlužníkovy a za podmínek trvalých závazků k poskytování pravidelných dávek z úrody (desátku nebo jiného podílu) i za svolení k povinným pracím a službám (k robotám ručním i potahovým).

*) Židům samým se brání úroků také vždy nevydařilo k jejich vlastnímu prospěchu. Právě své výsady k lichvaření často si musili vykupovati jednak vysokými dávkami (berněmi), jednak byli v častém nebezpečí přímého vydírání od vrchnosti nebo za bouří drancováno bylo jejich nahromaděné jmění se strany rozezleného lidu. [Přirovnávaly vrchnosti židy ke věličkám snášejícím med do úlu, z kterých jejich páňům bylo volno si brát dle libosti, co přebývalo.]

**) Nebyly ani řídké případy, že musil dlužník vraceti za rok až dvojnásobné toho, co mu bylo zapůjčeno; úroky 50⁰/₀ nebo jedné třetiny ze zápůjčky za rok ve starších dobách nepovažovaly se ani za příliš vysoké.

***) Jsou známy velmi přísné zákony proti dlužníkům ve starých Athenách; příslovečným stal se tam *Drakon* před *Solonem* svými krutými exekučními předpisy, které arei právě pro svou příkrost daly podnět k sociálnímu převratu za *Solona*, jímž dluhy byly částečně shlazeny nebo dlužníkům značně zmírněny (*Solona seisachtheia*).

Zvláštní nelitostnou krutostí vynikal starořímský dlužnický závazek „*nexus*“. Dlužníka, který se podle tohoto na jisté formy vázaného dlužnického práva uvolil k výpůjčce, když se ocitl v prodlení a neplatil řádně svého dluhu, mohl se věřitel uchopiti kdekoli na veřejném prostranství. Dálo se to obřadným způsobem, že věřitel na dlužníka ruku vložil („*manum injicere*“ se to zvalo) a do svého domu jej odvedl, kde jej mohl vězniti v okovech, při čemž mu arei byl povinen poskytnouti nejnuznější výživu (jedné libry mouky na den!). Tak ho držeti mohl ve vězení po 60 dní, ve kteréžto lhůtě ho musil vždy o trzích vystavovati na foru spoutaného s veřejným vyzváním, zda někdo chce za něho dluh i s úroky a s exekučními výlohami zapraviti. Když v těch 60 dnech ani dlužník sám ani nikdo jiný zaň dluhu nezaplatil, věřitel byl oprávněn dle své libosti buď dlužníka zabít, nebo jej prodati do ciziny (trans Tiberim) za otroka. Bylo-li více věřitelů, mohl se o tělo utraceného dlužníka podle poměrných dílů celého dluhu podělit! — Ovšem, že toto kruté věřitelské oprávnění poměrně brzy v Římě pominulo, ano, že vůbec později jakákoli exekuce na osobu dlužníkovu přestala. Věřitelé v pozdějším Římě mohli se hojiti jen na věcném majetku dlužníkově.

Zvláště to byly veřejné povinnosti svobodného občanstva, které svobodné lidi nutily zadlužovati se a podrobovati se osudné odvislosti ohrožující dlužníky ztrátou volnosti. Svobodní občané byli povinni za války (obraně) se ozbrojiti a sami se v ní vydržovati neb aspoň postavití za sebe na svůj náklad někoho do pole. I jiné těžké veřejné povinnosti jim byly ukládány, jako stavěti veřejné cesty a mosty — zřizovati a udržovati opevnění a záseky, dodávati přířeže a živobyťi vojsku. Často za delších válek trvalá nepřítomnost a zanedbání vlastního hospodářství vyčerpaly prostředky málo zámožných svobodných občanů, kteří pak byli nuceni použití nouzové výpůjčky. Stejně účinkovaly neúrody nebo živelní pohromy.

Úvěr takovým nouzovým zadlužením nabývaný byl skoro napořád lichvářským a ohrožoval někdy celou třídu nižšího nezámožného svobodného občanstva; je známo, jak se proti tomu urputně bránili zadlužení občané v Římě v počátcích republiky. Došlo tehdy až k revolučním dlužnickým a k proslulému vystěhování zadluženého občanstva z Říma („*secessio plebis in montem sacrum*“). Později donuceni byli patriciové, aby upraveno bylo dlužnické zákonodárství, aby poskytnuta byla ochrana dlužníkům proti věřitelům. [Stalo se tak zřízením tribunátu a pak decemvirátu i zákony 12 tabulí — „*leges duodecim tabularum*“.]

Středověké nouzové zadlužování zbavovalo však venkovský lid napořád osobní svobody a utvrdilo převahu šlechtických velkostatkářů opírající se o nevolnictví a různé jiné poddanství až do nejnovějších dob — (ve Francii až do veliké revoluce, na ostatní evropské pevnině místy až do revolučního roku 1848 a v Rusku do r. 1862). Není tedy nikterak divno, že úročná zápůjčka a vůbec úvěrové závazky považovány byly za těžké sociální pohromy, proti nimž bylo nutno bráti dlužníky ve veřejnou ochranu.

Kde však úvěrem se poskytovala pomoc k výhodné spekulaci, tam se zákazy církevního práva bráti úroky obcházely účastenstvím ve společnostech obchodních. Tak vznikly známé komanditní společnosti nebo později společnosti tiché, v nichž věřitelé za kapitály uvěřené stali se účastníky na zisku podnikovém. Také církev sama brala úroky ze záloh, které poskytovala ve svých úvěrních ústavech na zástavy movité (v t. zv. „*montes pietatis*“; v zastavárnách to, které považovány byly za ústavy dobročinné). A úroky ty nebyly ani příliš mírné, ale přece vůči všeobecným úrokům lichvářským považováno bylo skoro za dobrodiní, když aspoň dlužník nebyl jimi úplně hospodářsky vyčerpáván.

Osobní ručení za dluhy prodloužilo se namnoze až do nejuvějších dob. Zvláště při dlužích směnečných bylo možno uvaliti na dlužníka osobní vazbu (ovšem na útraty věřitelovy), která v našich zemích (v bývalém Rakousku) byla zrušena teprve po druhé třetině 19tého století.

Nouzový nebo, jak se často také praví, spotřební úvěr nemusil arci býti vždy jen ke škodě dlužníkově, nebyl-li aspoň lichvářským. Dlužník, který se ocitl nějakou příhodou v okamžité tísní nebo když úvěrem si zjednával prostředky ke svému budoucímu lepšímu hospodářskému vyniknutí (ke vzdělání, k odbornému výcviku atd.), zachraňoval nebo posiloval také pouhým nouzovým úvěrem svou existenci a mohl za lepšíh dob později náležitým napjetím svých

zvýšených sil nebo zachováním svého jmění poměrně lehce se zbýti svého dluhu. Zvláště nyní nouzovému úvěru odňaty nejtěžší následky hrozící osobní nesvobody a úplného hospodářského vyčerpání.

Velmi častým stal se zrovna v novějších dobách nouzový úvěr hospodářství veřejných. Vyskytoval se ve středověku po většině ve formě vlastního úvěru panovníkova. Při známé nepřesnosti vládnoucích monarchů, kteří často nedostáli svým dlužnickým závazkům opírajíce se o svou moc, panovníci nemohli někdy dosíci úvěru leč na věcnou záruku, buď že dali v zástavu své statky nemovitě, nebo že k zajištění výpůjčky věřitelům postoupili některé veřejné důchody; [někdy i cenné věci movité odevzdali v držení svým věřitelům (ano i korunovační klenoty byly zastavovány)]. Později, když moc státní a s ní zároveň i moc ostatních veřejných kolektivit ve státě samém zesílila a důvěra k veřejnému plnění zveřejněná, bylo možno dostat veřejný úvěr naporád také bez věcné záruky, až konečně v nové době spotřební úvěr státní, komunální i jiných veřejných hospodářství bez jakéhokoli věcného zajištění vzrostl do obrovských rozměrů. Zvláště úvěry válečné, které přece se požadují přímo k hromadnému ničení velikých hodnot věcných i k záhubě přecetných velmi nadějných životů lidských, nabývaly se poměrně lehce, ano za poslední války světové v sumách, které zdály se přesahovati všechny hmotné zdroje obyvatelstva státního. Také forma úvěrů těch směřující ke znehodnocování všech veřejných platidel a jiných úvěrních statků (pohledávání) otrásala všemi hospodářskými základy novověké soukromé organisace podnikatelské.*)

*) Když bývalá rakousko-uherská monarchie nadělala až do svého shroucení (do konce října 1918) válečných dluhů ve všech možných formách přes 108 miliard K, k čemuž se pojilo starých předválečných dluhů i se zadrželými úroky na 22 miliard K, — byly by tyto státní dluhy samy — nehlédě ani k jiným dluhům ostatních veřejných hospodářství, vyčerpávaly skoro všechny majetek veškerého občanstva rakousko-uherského. Odhady toho majetku před válkou nešly přes 140 miliard K, a když za války jistě velká část toho jmění byla zničena nebo proplytávána, nemohly by arci zbytky tohoto t. zv. „národního jmění“ zdaleka stačiti na vydaných 130 miliard K samého státního dluhu.

Ovšem oběma státním bývalé rakousko-uherské monarchie nepodařilo se ani zdaleka absorbovati svými přílišnými až nestvůrnými nároky úvěrními veškeré jmění svých ubohých příslušníků, natož aby snad byly mohly se zadlužiti větší sumou nežli nač stačily prostředky všeho jejich občanstva. Vysvětluje se to tím, že dlužením u říšské (rakousko-uherské) banky cedulové napřed byla úplně rozvrácena rakousko-uherská měna a následkem toho pak suma 130 miliard K státních dluhů rakouských a uherských skutečně zůstala hluboko pod mezinárodní cenou všeho jmění zbývajícího v bývalé říši rakousko-uherské. [Kdybychom průměrně oceňovali bývalou rakousko-uherskou korunu po rozpadnutí monarchie až i za 20 centimes ve zlatě, — fakticky ani v jediném státě na troskách monarchie nyní zdaleka takové ceny nemá, — a kdybychom i připustili, že válečné dluhy veškery budou spláceny plným jmenovitým číslem, neměly by všechny bývalé státní dluhy rakouské a uherské dohromady ani ceny 30 miliard frs ve zlatě. (Ovšem některé předválečné dluhy musí se podle mírových smluv splatiti ve zlatě.) Proti tomu jenom *plodná půda sama* v území bývalé monarchie při nynějších vysokých cenách plodin i dříví na trzích mezinárodních má jistě mnohem vyšší cenu než 30 miliard frs ve zlatě. (Při předpokládané ceně plodné půdy 30 miliard frs ve zlatě nestál by 1 ha této půdy průměrně ani 600 frs. ve zlatě.) — Je z toho zřetelno, že přílišným dlužením u rakousko-uherské banky nedovedly vlády bývalé monarchie ani příliš tolik vyčerpávati skutečný věcný majetek obyvatelstva, jako že spíše poškozovali své věřitele dávajíce jim za jich lepší uvěřené hodnoty znehodnocené papíry a úpisy.]

Za dob soběstačných okrsků v jednotlivých uzavřených hospodářstvích (v domácnostech) nebo později i v městské ústavě třídicí hospodářské povolání na zemědělská a řemeslná bylo používání cizích prostředků podstatně omezeno a úvěr poskytovaný byl skoro naporád nouzovým úvěrem, zřídka kdy jen úvěrem těžebním při nečetných spekulacích podniků. Kdekoli nouzový úvěr se více rozšířil, byla to velmi neblahá výjimka, stávalo se to sociální chorobou, jež dotýkala se až někdy základů státních i vůbec veškerého veřejného zřízení. Nebyly tedy v oněch jednoduchých poměrech ani častější směny ani rozsáhlejší úvěry pravidelným nebo prospěšným zařízením společenským.

Ani tehdy, když v dřívějších dobách občas již vznikaly a zmohtnuly i veliké podniky, nespočívaly podstatně na jiných základech nežli na veliké soběstačné (panské nebo vrchnostenské) domácnosti. Starověkým civilizacím v Karthagině a v Římě nescházely již ziskové podniky; ale podniky ty zpravidla nepoužívaly ani práce cizí ani nepotřebovaly příliš cizích kapitálů. Cizí práci *přivlastňovali* si porobením, že ve válkách (nebo loupežích) nabývali otroků, kteří se stávali věcí majetkovou jako jiné vlastnictví (na př. jako byla vlastní domácí zvířata) a kteří pracovali nuceně buď na vlastních pánových plantážích, nebo v jeho dolech nebo v manufakturách zpracovávajících vlastní suroviny atd. Prostředků hmotných, které se tak hojně hromadily, použito bylo k nabývání nového vlastnictví (otroků i průrůzných statků jiných), po případě ke společenskému vyniknutí vlastníkovu, ovšem i k ziskům peněžitému. Ale při všech podobných podnikách bylo málo nebo vůbec nebylo používáno kapitálů cizích. Novověký podnikatelský úvěr nahražován byl tedy rozsáhlým vlastnictvím pozemkovým i movitým a nevolnou prací porobených lidí. [Tak vznikaly a rostly rozsáhlé plantáže pro obilní zásobování Říma na Sicílii, v Africe i v Egyptě, olivové a vinařské latifundie v Itálii, dolovací podniky v severní Africe, v Hispanii, nebo obchodní podniky s loďmi osazenými veslujícími otroky atd.]

Nejinak se udržovaly rozsáhlé dílny a manufaktury franeských králů, později i jiných knížat a feudálních velmožů nebo v nové době koloniální plantáže kávové, cukrové třtiny a jiných tropických plodin vyhledávaných v Evropě nebo doly na drahé a jiné silněji potřebované kovy. Namnoze až přes polovici 19. století majitelé bavlníkových, tabákových a cukerních plantáží v jižních státech Unie nebo vlastníci kávových polí v Brasílii a cukerních kultur na Kubě nebo na plantážích pro všecko skoro tropické zboží a v dolech ve španělské střední a jižní Americe kořistili z otrocké práce černého plemene a nepotřebovali k tomu skoro jiného kapitálu, nežli aby si ze svých zisků opatřili nové „černé zboží“ z Afriky. V podstatě to byla jen výměna části zboží, kterého nabyli prací otrockou, za nově získané otroky, kteří byli až do sklonku první třetiny 19. stol. dováženi otrokářskými loďstvy z Afriky. Také oni vlastníci otrokářských kórábů byli vlastně podnikateli pravidelně pracujícími bez cizího kapitálu.

Kdekoli bylo nutno užítí po výtce svobodné práce lidské, jako tomu bylo v městské soustavě spočívající na cechovním zřízení, tam mohly vznikatí toliko závody menší, které ještě bez pomoci cizích

kapitálů opírali se musily o různé výhradní výsady (právo míle, cechovní privilegia, městská práva atd.). Připojila-li se k tomu nesvobodná práce v rozsáhlejších rozměrech a bylo-li možné nabývatí výhodnými směňami zboží získaného z poddanských dávek, vznikaly i v těchto městských obcích velké a bohaté podniky bez větší pomoci kapitálů cizích. Toho dokladem jsou veliké soukenické továrny ve *Florencii* sprádařící a tkající převelmi lacinou vlnu z Anglie, kterou tam kláštery nebo jiné církevní a světské vrchnosti vydřely na svých poddaných. Vlnu tu Florentiňané směňovali za sukna zhotovená ve Florencii (ze samé anglické vlny, když si ji dříve lacinu nakoupili). [Viz k tomu II. díl str. 19.] Takto nesvobodná práce jak ve Velké Británii tak v Itálii založila i stále hromadila pověstná bohatství florentinských továren a obchodních domů, které směny ty prostředkovaly. Nejinak zbohatly *Benátky* svými sklárnami, kovodělným, textilním a jiným průmyslem, plavbou námořní i různými obchody se k tomu pojícími, které vesměs udržovány byly nesvobodnou prací galejních a jiných otroků i lidí nevolných.

Těmto starším formám podniků, které měly dostatek nevolné práce, k níž pojilo se rozsáhlé vlastnictví pozemků i zboží movitého, postačovaly ještě tuhé formy dosti formálně vyvinuté práva římského, jež zdomácnělo v západní a střední Evropě ke konci středověku a na počátku novověku. Neobmezená vláda soukromého vlastníka s podobně neobmezeným právem dědění (ať podle posledního pořízení nebo intestátním) postačovala úplně soběstačné domácnosti. Umožňovala také podniky obstarávající ukojování cizích potřeb, pokud jim bylo možno připojití si a vlastnití lidskou prací jako jinou hmotnou věc a pokud člověk mohl právně vládnouti jiným člověkem i jeho prací na základě poroby nebo jiné nesvobody. Práce lidská byla do takových podniků zařadována podle týchž zásad jako hmotné věci, s kterými jich vlastníci mohli naložiti podle své nijak neomezované zvěle i libosti. Kromě toho podniky ty byly přece jen výjimkou a pracovaly pro potřeby nikoli naprosto nezbytné, nejčastěji byly zařízeny pro zboží nikoli všeobecně obvyklé, nýbrž pro zboží toliko vzácnější nebo přepychové.

Ale pro podniky moderní, které se věnují jakémukoli ukojování cizích i všedních potřeb a které při všeobecné uvolněné součinnosti lidské namáhají se, aby co největší podíl z tohoto ukojování mohly na svůj účet převzítí, nemohly postačiti již tuhé formy vlastnictví, dědictví a smluvního práva přejaté od starověkého Říma, který k volnému podnikání na základě volné soutěže vůbec nedospěl. Bylo nezbytno co nejvíce tyto tuhé formy pro věcné a obligační právo uvolnití, aby se přizpůsobily novověké všeobecné volnosti práce lidské. To děje se moderním úvěrem t. j. všemožně usnadněným přenecháváním hmotných prostředků (kapitálů) podnikatelům od vlastníků, kteří jich sami buď vůbec nemohou nebo vhodně nedovedou upotřebiti k vlastnímu podnikání. Podnikatelé jsou pak ochotni cizí kapitály převzítí a dáti za ně přiměřenou úhradu (úrokový důchod), jelikož se jim pravidelně vlastních prostředků k rozsáhlejšímu podnikání nedostává a kromě toho podle všeobecně již ujatého zvyku také sami jsou nuceni své nabízené úkoje pravidelně na úvěr poskytovatí a tím

by brzy po případě i veliké vlastní své prostředky vyčerpali. Aby se tyto úvěrní vztahy a styky co nejvíce usnadnily, k tomu bylo nezbytno vytvořiti nové národohospodářské úpravy a změnití podle toho také přiměřeně právní a jiná sociální ustanovení týkající se rozhodování o hmotných statcích.

48. Úvěr podnikatelský a jeho sociální funkce.

Moderní podnikatelská soustava téměř současně vznikala se zaváděním a zobecněním římského zákonodárství ve státech západní a střední Evropy (se známou t. zv. recepcí římského práva). Pro nově se rozšiřující podniky se svobodnou lidskou prací nestačily však, jak bylo k tomu již poukázáno, tuhé a upjaté formy přejatého římského výlučného soukromého práva vlastnického ani zvláště práva dědického, které velmi často rozptylovalo po smrti podnikatelově jeho pracně nashromážděný kapitál. Nebylo by bývalo možno, aby podniky splnily sociální funkce jim určené, aby rádně a dostatečně ve vzájemné součinnosti všech svých lidí ukojovaly nejrůznější potřeby lidských společností, kdyby byly neměly snadné možnosti nabývatí cizích kapitálů, kdekoli se jim naskytovaly, pokud náležitě nebyly společensky zužitkovány od samých vlastníků.*)

Podniky hledí získati nejen *větší kapitály*, které jejich vlastníci nemíní sami zužitkovati, nýbrž snaží se přivábiti také ony nesčetné *kapitálové zlomky*, jež pro svou skromnost by se vůbec k samostatnému podnikání ani nehodily. Podobně nahrazují si ony kapitály, které z pozůstalosti podnikatelovy podle zákonné dědické posloupnosti bývají odmínány z podniků.

Pro odklizení překážek převzatých ze starších právních řádů podnikatelská soustava sama si stvořila tedy nové vyspělejší formy práva smluvního a obligačního ve všelikých moderních *úvěrních* zařízeních. *Úvěrem podnikatelským* hledělo se co nejsnáze převáděti kapitály k pravému i vhodnému jich společenskému určení, aby místo nepodnikajícího vlastníka vládl jimi a volně jich využíval podnikatel. Ze zisku, kterého podnikatelé společenskými úpravami se domohou, a který se pravidelně zvětšil po vynaložení cizích kapitálů, dostává se (kapitalistům) vlastníkům propůjčeného jmění zvláštní náhrady ve známých důchodech úrokových.

Úrokové důchody nejsou ovšem, jak to bylo prokázáno (v II. dílu odst. 41.), nijakými přirozenými plody ze statků kapitálových — takových plodů ani ve vlastním ani v obrazném smyslu vůbec není —

*) Někteří vlastníci nechťi buď svými prostředky podnikati nechtíce k tomu náležité schopnosti, nebo nemají k tomu příležitosti pro své různé nepodnikatelské zaměstnání; některým bývá vůbec zřítné podnikání zakazováno ze společenských důvodů (veřejným zřizencům, duchovenstvu, aktivním vojínům atd.). V nové době vůbec *veliká většina lidí* vývojem podniků a jejich snahou dospěti k velikým provozům *nemůže ani býti samostatnými podnikateli*. Kapitály všech těchto nepodnikajících vlastníků nejsou ani nepatrné ani bezvýznamné i stále vzrůstají. Jest zřejmé, že by tím velmi mnoho důležitých prostředků bylo vyloučeno od užitečného společenského náležitého upořebení, kdyby pouze jejich vlastníci jich směli používatí a nebylo společenské možnosti je snadno přenechávati jiným lidem (podnikatelům), kteří jich dovedou zužitkovati ke společenskému ukojování potřeb.